

Co zmieni w szkołach ustawa o prawach i obowiązках uczniów oraz o rzecznikach praw uczniowskich?

Analiza projektu ustawy
z 27 marca 2026 r.

Nowa edukacja
obywatelska

Wyzwania
i tematy ad hoc

Dobry klimat
i dobre relacje

Zmiany programowe
i organizacyjne

Lokalna polityka
oświatowa

Kształcenie i doskonalenie
nauczycieli_lek

Co zmieni w szkołach ustawa o prawach i obowiązkach uczniów oraz o rzecznikach praw uczniowskich?

Analiza projektu ustawy z 27 marca 2026 r.

Rząd przyjął projekt ustawy o zmianie ustawy Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, który wprowadza fundamentalne zmiany w zakresie praw, wolności i obowiązków uczniowskich. Poniżej analiza kluczowych zmian i ich przewidywanych skutków dla polskich szkół.

Aktualny stan prac legislacyjnych (na 5 maja 2026 r.): rządowy projekt wpłynął do Sejmu 10 kwietnia 2026 r. jako druk nr 2449. Pierwsze czytanie odbyło się 30 kwietnia 2026 r. na 56. posiedzeniu Sejmu – wniosek klubu PiS o odrzucenie projektu w pierwszym czytaniu został odrzucony stosunkiem głosów 242 przeciw, 201 za, 1 wstrzymujący się. Projekt został skierowany do dalszych prac w Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży (jako wiodącej). MEN deklaruje, że zasadnicza część rozwiązań – w tym powołanie Krajowego Rzecznika Praw Uczniowskich – miałyby obowiązywać już od 1 września 2026 r., natomiast obowiązek powoływania rad szkół wchodzi w życie z odroczeniem dwuletnim po wejściu ustawy w życie.

1. Pierwszy w historii polskiej oświaty ustawowy katalog praw uczniowskich

Do tej pory prawa i obowiązki uczniów były rozproszone po różnych aktach prawnych i sędowane głównie na szkolne statuty, co powodowało ogromną niejednorodność standardów w skali kraju. Nowy art. 42a Prawa oświatowego wprowadza jednolity, ogólnokrajowy katalog 17 praw uczniowskich, obejmujący m.in.:

- prawo do poszanowania godności i prywatności (w tym ochrony wizerunku),
- prawo do równego traktowania i wolności od dyskryminacji (ze względu na płeć, wiek, wygląd, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, stan zdrowia, sytuację materialną, przekonania polityczne, pochodzenie etniczne, wyznanie albo jego brak i orientację seksualną),
- prawo do nauczania opartego na współczesnych naukach pedagogicznych,
- prawo do posiadania przedmiotów osobistych w szkole,
- prawo do kształtowania własnego stroju i wyglądu,
- prawo do zachowania proporcji między wysiłkiem szkolnym a czasem wolnym,
- prawo do jawnego, sprawiedliwego i umotywowanego oceniania,

- prawo do informacji o procesie nauczania (m.in. publikacja statutu w BIP),
- prawo do składania skarg i wniosków bez narażenia na reperkusje.

Katalog ma charakter „gwarancyjny” (wzorowany na art. 18 Kodeksu pracy) – wyznacza ogólnokrajowe minimum, ale szkoły mogą w statutach przyznać uczniom więcej praw i wolności. Nie mogą natomiast przyznać mniej.

Uczniom przysługują też ustawowe wolności: od wszelkich form przemocy (w tym cyberprzemocy), od dyskryminacji, sumienia i światopoglądu oraz słowa i uzewnętrzniania przekonań.

Co to oznacza w praktyce? Uczniowie (i ich rodzice) zyskują jasny, zrozumiały dokument prawny, do którego mogą się odwołać. Szkoły nie będą już mogły w statutach pomijać lub ograniczać podstawowych praw – np. prawo do prywatności czy równego traktowania staje się niezbywalnym standardem, a nie kwestią woli rady pedagogicznej.

2. Zamknięty katalog obowiązków

Art. 42b wprowadza zamknięty katalog 9 obowiązków uczniowskich. Dotychczasowy art. 99 Prawa oświatowego zostaje uchylony. Obowiązki obejmują:

- przestrzeganie przepisów prawa i statutu szkoły,
- szanowanie praw i wolności innych członków społeczności szkolnej,
- zachowanie zgodne z normami społecznymi (również poza szkołą podczas wycieczek itp.),
- noszenie stroju zgodnego z normami społecznymi (zakaz elementów nawołujących do nienawiści lub dyskryminacji),
- uczęszczanie na zajęcia i usprawiedliwianie nieobecności,
- przygotowywanie się do zajęć,
- szanowanie praw autorskich.

Zamknięcie katalogu oznacza, że szkoły nie będą mogły nakładać na uczniów dodatkowych obowiązków poza wymienionymi w ustawie – co jest realizacją zasady z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którą obowiązki ludzkie można ustalić wyłącznie w drodze ustawy..

3. Ustawowy system kar i gwarancje proceduralne

To jedna z najbardziej przełomowych zmian. Dotychczas karanie uczniów było regulowane wyłącznie statutami szkolnymi, co prowadziło do stosowania kar niekonstytucyjnych (np. nakazywanie opuszczenia sali lekcyjnej, czyli faktyczne pozbawianie prawa do nauki).

Art. 42c wprowadza dwustopniowy system reagowania:

Pierwszy etap – działania wychowawcze (katalog otwarty): uwagi ustne, pisemne informacje o zachowaniu, kontrakt wychowawczy, zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązanie do przywrócenia stanu poprzedniego, prace porządkowe na rzecz szkoły.

Drugi etap – kary formalne (katalog zamknięty, stosowany dopiero gdy działania wychowawcze okażą się niewystarczające): upomnienie pisemne, nagana, nagana z ostrzeżeniem, przeniesienie do innej szkoły (uczniowie objęci obowiązkiem szkolnym), skreślenie z listy uczniów (uczniowie nieobjęci obowiązkiem szkolnym).

Gwarancje proceduralne wzorowane na prawie karnym:

- domniemanie niewinności (art. 42c ust. 13),
- prawo do obrony i interpretacja wątpliwości na korzyść ucznia (ust. 14),
- obowiązek wysłuchania ucznia i świadków przed wymierzeniem kary (ust. 9),
- prawo rodziców ucznia niepełnoletniego do udziału w postępowaniu (ust. 10),
- obowiązek informowania ucznia o wszczęciu postępowania i jego prawach (ust. 8),
- prawo odwołania do rady szkoły lub rady pedagogicznej w terminie 7 dni (ust. 15),
- zakaz reformationis in peius – rada nie może wymierzyć kary surowszej niż dyrektor (ust. 17),
- usuwanie informacji o karze z dokumentacji po 3 latach (ust. 22),
- dostosowanie kar dla uczniów z orzeczeniem o kształceniu specjalnym (ust. 21).

Ważne wyłączenie: System kar z art. 42c ust. 2–23 nie stosuje się do uczniów klas I–III szkoły podstawowej. W ich przypadku stosuje się wyłącznie działania wychowawcze.

4. Cztery szczeble systemu rzeczników praw uczniowskich

Ustawa tworzy zupełnie nową instytucję – wielopoziomowy system ochrony praw uczniowskich:

Krajowy Rzecznik Praw Uczniowskich (art. 42d–42k) – powoływany przez ministra edukacji na 4-letnią kadencję (max. 2 kadencje), w drodze otwartego konkursu. Stoi na straży przestrzegania praw uczniowskich w skali ogólnokrajowej. Może m.in.: badać sprawy na miejscu, żądać informacji od organów publicznych, wydawać zalecenia dyrektorom, występować z wnioskami legislacyjnymi, organizować mediacje. Kandydat musi spełniać szczegółowe wymagania (m.in. tytuł magistra, 5 lat doświadczenia w działaniach na rzecz uczniów, znajomość języka obcego na poziomie B2).

Wojewódzki rzecznik praw uczniowskich (art. 42l–42n) – działa w każdym kuratorium oświaty (16 rzeczników). Powoływany przez Krajowego Rzecznika na wniosek kuratora oświaty. Monitoruje przestrzeganie praw w szkołach na terenie województwa.

Gminny/powiatowy rzecznik praw uczniowskich (art. 42o–42p) – tworzony fakultatywnie przez wójta/starostę z własnej inicjatywy lub na wniosek młodzieżowej rady gminy/powiatu. Działa na szczeblu lokalnym.

Szkolny rzecznik praw uczniowskich (art. 42q–42s) – obowiązkowy w każdej szkole podstawowej, ponadpodstawowej i placówce. Jest nim opiekun samorządu uczniowskiego. Uczniowie mogą kontaktować się z nim anonimowo. Pracownik szkoły zgłaszający naruszenie praw uczniowskich korzysta z ochrony sygnalistów (ustawa z 14 czerwca 2024 r.). Działalność szkolnego rzecznika może wspierać co najmniej jeden uczeń wybrany przez samorząd.

Co to oznacza? Po raz pierwszy uczeń, który uważa, że jego prawa zostały naruszone, ma jasną ścieżkę odwoławczą – od szkolnego rzecznika, przez gminnego/powiatowego, wojewódzkiego, aż do Krajowego Rzecznika. Wnioski i skargi są wolne od opłat i nie wymagają zachowania szczególnej formy.

5. Obowiązkowe rady szkół i placówek

Art. 80 ust. 1 Prawa oświatowego otrzymuje nowe brzmienie: „W szkołach i placówkach działają rady szkół i placówek.” Dotychczas tworzenie rad było fakultatywne, a odsetek szkół, które je powołały, był znikomy. Rada szkoły to gremium, w którym w równej liczbie zasiadają uczniowie, rodzice i nauczyciele – teraz jej powołanie stanie się obowiązkowe.

Rada szkoły zyskuje nową kompetencję: rozpatrywanie odwołań od decyzji dyrektora o wymierzeniu kary uczniowi (art. 42c ust. 15–17). Uwaga: obowiązek powoływania rad szkół wchodzi w życie 1 września 2027 r.

6. Wzmocnienie samorządu uczniowskiego

Ustawa formalizuje instytucję opiekuna samorządu uczniowskiego (art. 85 ust. 2a–2c) – nauczyciela wybieranego przez uczniów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Samorząd uczniowski zyskuje nowe uprawnienia, w tym możliwość składania wniosków i opinii w sprawach praw i wolności uczniowskich do wszystkich szczebli rzeczników.

Nowością jest też to, że samorząd uczniowski może wnioskować o wprowadzenie jednolitego stroju (art. 100 ust. 1 pkt 2 lit. d), a wzór stroju ustala dyrektor w uzgodnieniu z radą rodziców i samorządem uczniowskim (a nie jak dotychczas – bez głosu uczniów).

7. Nowe regulacje dotyczące uczniów pełnoletnich

Ustawa wprowadza istotną zmianę w ustawie o systemie oświaty – uczeń pełnoletni może wyrazić sprzeciw wobec dostarczania rodzicom informacji o jego postępach i trudnościach w nauce (zmiana art. 44b ust. 5 pkt 5). To odpowiedź na wieloletnie postulaty Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczące praw pełnoletnich uczniów.

8. Definicja społeczności szkolnej

Ustawa wprowadza nowe pojęcie „społeczności szkolnej” (art. 4 pkt 20a Prawa oświatowego), obejmujące łącznie: uczniów, rodziców, nauczycieli, dyrektora niebędącego nauczycielem oraz inne osoby zatrudnione w szkole. To pierwsza tego typu kompleksowa definicja w polskim prawie oświatowym.

9. Wyłączenia

Przepisy nowego rozdziału 2a nie stosują się do przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, innych form wychowania przedszkolnego ani placówek, o których mowa w art. 2 pkt 9–11 (art. 42t).

Ocena i potencjalne wyzwania

Mocne strony projektu: Ustawa stanowi systemowe uporządkowanie rozproszonej dotychczas materii praw uczniowskich. Wprowadzenie ustawowego katalogu praw i zamkniętego katalogu obowiązków realizuje konstytucyjne zasady określoności prawa i zaufania obywateli do państwa. Gwarancje proceduralne w systemie kar (domniemanie niewinności, prawo do obrony) przenoszą sprawdzone standardy z prawa karnego na grunt szkolny, eliminując dotychczasową arbitralność decyzji dyrektorów. System rzeczników tworzy realną infrastrukturę ochrony praw.

Potencjalne wyzwania: Powołanie Krajowego Rzecznika i 16 rzeczników wojewódzkich wymaga czasu i zasobów finansowych. Obowiązek powołania rad szkół w każdej placówce może napotkać opór, gdyż dotychczas takie rady funkcjonowały w niewielkiej liczbie szkół. Relacje między szkolnym rzecznikiem (który jest jednocześnie opiekunem samorządu, a więc nauczycielem) a dyrektorem mogą być źródłem napięć – rzecznik podlega służbowo dyrektorowi, a jednocześnie ma stać na straży praw uczniów, których dyrektor może naruszać. Wdrożenie nowych procedur dyscyplinarnych wymaga przeszkolenia kadry zarządzającej szkół.

Analiza sporządzona na podstawie: projektu ustawy z dnia 27 marca 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, wraz z uzasadnieniem. Dokumenty źródłowe dostępne na stronie gov.pl/web/edukacja.

Źródła

- [Rząd przyjął projekt ustawy o prawach i obowiązkach ucznia – gov.pl](http://gov.pl)
- [Projekt ustawy z dnia 27 marca 2026 r. \(tekst projektu\)](#)

Brief. Faktycznie o edukacji to seria syntetycznych, opartych na faktach opracowań think tanku SOS dla Edukacji o wybranych problemach i wyzwaniach polskiej szkoły. Briefy powstają na podstawie badań i raportów własnych SOS dla Edukacji oraz dokumentów prawnych. Celem opracowań jest pokazanie w przystępnej formie obszarów wymagających

zmiany i rzecznictwa.

Opracowanie: Alicja Pacewicz

Konsultacja: Łukasz Korzeniowski

Publikacja bezpłatna